

Янчі Кітті, ст. 4 курсу економічного факультету; науковий керівник – к.е.н, доцент Артюшок К. А. (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

КРИЗА ДЕРЖАВНИХ ФІНАНСІВ ТА ШЛЯХИ ЇХ СТАБІЛІЗАЦІЇ

***Анотація.** У статті визначено поняття фінансова криза і криза державних фінансів, уточнено поняття ефект «доміно», представлено наслідки фінансових криз, визначено причини кризи державних фінансів, а також розроблено рекомендації щодо їх стабілізації.*

***Ключові слова:** криза, фінансова криза, криза державних фінансів, ефект «доміно».*

***Аннотация.** В статье определены понятия финансовый кризис и кризис государственных финансов, уточнено понятие эффект «домино», показаны последствия финансовых кризисов, определены причины кризиса государственных финансов, а также разработаны рекомендации по их стабилизации.*

***Ключевые слова:** кризис, финансовый кризис, кризис государственных финансов, эффект «домино».*

***Annotation.** The article examines the concept financial crisis and the crisis of public finance, the concept effect «domino» is clarified, impacts of financial crisis are shown, the causes of the crisis of public finance are revealed, and the recommendations for the stability are given.*

***Keywords:** crisis, financial crisis, the crisis of public finance, the effect of «domino».*

На сучасному етапі розвитку Україна переживає кризу державних фінансів, результатом якої є дестабілізація економіки, розбалансування фінансової системи та виникнення низки соціальних проблем.

В результаті цього державний борг країни різко збільшується, дефіцит державного бюджету зростає, курс національної валюти хоча і стабілізувався, але залишається на низькому рівні, витрати на оборону країни зростають – відповідно зростає необхідність залучення додаткових фінансових ресурсів.

Однак можливість залучати кошти від міжнародних кредиторів в умовах нестабільності національної економіки зменшується, тому державі необхідно мобілізувати фінансові ресурси з інших джерел.

Причин виникнення кризи державних фінансів досліджені в роботах К. Балдина, О. Барановського, Л. Бартон, В. Берегового, В. Василенка, В. Зверева, Є. Короткова, Б. Підженбурга, Ю. Розенталя, А. Рукосуєва, К. Хермана та А. Чухно,

Метою нашої статті є розкриття теоретико-методологічних засад поняття криза державних фінансів, аналіз сучасного стану державних фінансів України та надання аргументованих висновків щодо їх стабілізації.

Поняття фінансової кризи в науковій літературі трактується неоднозначно, залежно від напрямку досліджень, характеру факторів кризи, що аналізуються. Загалом фінансова криза передбачає виникнення якісних змін в економічній системі, які спричиняють порушення пропорцій у розвитку, його призупинення, видозміни чи руйнування фінансової системи окремих країн або світових ринків у цілому. Фінансова криза є тією точкою відліку, з якої економічна система зазнає змін, оскільки фінансовий ринок є найбільш точним індикатором стану економіки. У вітчизняній і зарубіжній літературі зустрічаються іноді діаметрально протилежні визначення кризи (табл. 1).

Таблиця 1

Підходи до визначення поняття «криза»

Автори	Визначення
Л. Бартон	Криза – це широкомасштабна, непередбачена подія, яка веде до потенційно негативних результатів. Ця подія та її наслідки можуть завдавати серйозної шкоди усій організації: працівникам, продукції, зв'язкам, фінансам та репутації [1, с. 2].
В. О. Василенко, К. В. Балдин, Є. Коротков,	Криза – це крайнє загострення протиріч у соціально-економічній системі (організації), що загрожує її життєстійкості у навколишньому середовищі [2, с. 12; 3, с. 19].
А. Д. Чернявський	Криза – це переломний етап функціонування будь-якої системи, коли вона піддається впливу або зсередини, що потребує від неї якісно нового реагування [4, с. 4].
С. А. Бурий та Д. С. Мацеха	Криза – це перелом, будь-яка якісна зміна процесу, перехід від існуючого положення до іншого, яке суттєво відрізняється за основними параметрами [5, с. 19].
С. М. Іванюта	Криза – це складний загострений стан, різкий перелом або занепад [6, с. 283].

Отже, під фінансовою кризою розуміється різке погіршення стану фінансового ринку внаслідок реалізації накопичених ризиків під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників, що спричиняє порушення його функціонування, зниження цінкових показників, погіршення ліквідності й якості фінансових інструментів, банкрутство учасників.

Фінансова криза – це криза, яка:

- системно охоплює фінансові ринки та інститути фінансового сектору, грошовий обіг і кредит, міжнародні та державні фінанси;
- негативно впливає у середньої довгостроковому періоді на економічну активність усередині країни й на динаміку добробуту населення;

– є проявом системного ризику і супроводжується ефектом «доміно» (криза одного або групи фінансових інститутів передається через пересічні зобов'язання на інші групи фінансових інститутів або криза фінансового ринку однієї країни передається іншій країні як «фінансова інфекція»).

Україну чекає інфляція з «ефектом доміно» – зазначив провідний експерт інформаційно-аналітичного центру FOREX CLUB в Україні Андрій Шевчишин. «Враховуючи стрімке ослаблення гривні, ціни ключових імпортованих товарів будуть повторювати динаміку валют. А вітчизняні виробники на цьому тлі спробують підвищити ціни, щоб збалансувати витрати», – пояснив експерт. «У структурі продуктового кошика імпортовані товари займає близько 29 %, взуття та одягу – 54 %, побутової та комп'ютерної техніки – майже 100 %, палива – 76 %. Таким чином, девальвація гривні на 20 % тільки за цими пунктами призведе до підвищення офіційної інфляції, як мінімум, на додаткові 4 %. Ця тенденція буде розтягнута в часі і спровокує «ефект доміно», тобто викличе паралельне підвищення цін в інших сегментах, посиливши загальне зростання цін», – прогнозує аналітик. На думку експерта, до кінця року 2015 інфляція може скласти 18 %. Сприятим цьому буде девальвація гривні, зростання цін держмонополій, а також підвищення цін на енергоресурси і послуги ЖКГ.

Зокрема, у першому півріччі очікується підвищення тарифів на житло (планово 40 %), зростання вартості газу (від 40 %) та електроенергії для населення у зв'язку із зростанням цін імпортованих енергоносіїв. Водночас стримувати інфляцію буде скорочення реальних зарплат і несприятливі тенденції ринку праці, вважає фахівець.

Сьогодні ринок міжбанківського кредитування не працює. У порівнянні з 2008 роком, він зменшився більше ніж в 10 разів. Заборгованість українських банків перед вкладниками-нерезидентами досягли майже 20 млрд. дол. США материнські компанії іноземних банків змітають будь – яку кількість валюти ринку з будь – яким курсом гривні.

Новий український уряд, який був сформований за результатами парламентських виборів, постав перед загрозою двох криз.

Перша – фінансовий обвал, який має високі шанси статися уже незабаром.

Друга – низькі або негативні показники економічного зростання в середньостроковій перспективі.

Дві кризи посилюють екзистенційні загрози, які Україна переживає через окупацію Криму Росією та її спроби дестабілізувати ситуацію у Донбасі.

Не варто й казати, що завершення воєнного конфлікту повинно стати пріоритетом нового Уряду. Однак цього буде не досить, аби вирішити зазначені проблеми.

Справді, військове вторгнення є основною причиною нинішніх економічних негараздів, але і зворотній зв'язок існує: слабкість економіки та загальна невизначеність зробили Україну вразливою до інтервенції з

боку Росії. Ці взаємопов'язані проблеми є комплексними, а відтак і складними для подолання.

Однак є один радикальний і здійснений інструмент державної політики, який допоможе швидко розв'язати обидві проблеми. Йдеться про суттєве скорочення бюджетних видатків разом із зменшенням державного впливу на економіку.

С. Кубів вважає, що ситуація, в якій перебуває сьогодні Україна, це результат того, чого ніхто не міг очікувати. Говорячи про курс долара, можна сказати, що він є відзеркаленням тенденцій у розвитку держави.

Кращі регулятори курсу – це, по-перше, прозорі і зрозумілі ринки на базі законодавства, і по друге – регулятором має бути сам інструмент ринку. Тоді це все буде абсолютно зрозумілим і прогнозованим.

Проте слід зрозуміти дуже важливу річ: розгляд сьогодні ролі банківської системи відбувається не окремо, оскільки це підсистема української економіки. Для того, щоб укріпити національну економіку потрібно подолати корупцію, що сьогодні загрожує розвитку всіх галузей. Водночас необхідно змінити законодавчу базу та дати відповіді на питання, як були переведені в готівку і виведені за межі України 230 млрд. доларів, як використовувався інструмент в 23-х банках по виведенню інвестиційних коштів. Тоді можна буде повернутися до найголовнішої проблеми і завдання сьогодення – укріплення банківська система України [7].

В. Стельмах вважає, що: «Національний банк повинен серйозно розкріпити свою монетарну політику. По-перше, надати рефінансування комерційним банкам, хоча б у розмірі того, що забрав відтік цих депозитів – понад 140 мільярдів. Національний банк, якщо дивитися з приросту, дав всього лише 36 мільярдів. А 100 мільярдів – це кредит, це внутрішні ресурси. Причому це не подіє на інфляцію, тому що за 2014 рік була суттєво зменшена грошова маса. Другий резерв: Національний банк, завдяки тому, що у нього гривнева вартість міжнародних резервів була дешева, а він продавав за цим же курсом, теж було вилучено 130 мільярдів. Ось вам і 270 мільярдів. За рахунок високих ставок і легкого вилучення з економіки, знову ж через комерційні банки, через вартість рефінансування було вилучено та передано Міністерству фінансів близько 23 мільярдів прибутку. Хоча в законі написано, що Національний банк не ставить за мету прибуток. Саме так повинна робитися монетарна політика – щоб прибуток залишався в економіці. Є два шляхи так званої емісії – це продуктивна, яка йде через комерційні банки, і непродуктивна, або споживча, яка йде через Міністерство фінансів. Так от, Міністерство фінансів теж було підкріплено десь на 160 мільярдів. І всі ці фактори змінили структуру монетарного входу в економіку.

І. Фурсін зазначає, що після Світової кризи 2008 року стали зрозумілими всі недоліки і хвороби нашої банківської системи. Але, на жаль, висновки

не були зроблені, і жодних заходів для того, щоб ця ситуація не повторилася, ні керівництвом НБУ, ні Урядом вжито не було. Хоча з тих пір змінилося вже 5 керівників Національного банку та 7 урядів.

За 2014 рік в Україні було зафіксовано падіння ВВП на 8 %, інфляцію – 25 %, вплив депозитів з української банківської системи – 126 млрд. гривень. Збиток української банківської системи був більшим 50 млрд. Виходячи з цього І. Фурсін вважає, що, на жаль, сьогодні Національний банк відсторонився від питань регулювання курсу гривні і недостатньо співпрацює з представниками банківського сектора.

Не сприяє поліпшенню інвестиційного клімату і той факт, що комерційні та державні банки перебувають в нерівних умовах, адже банки з державним капіталом мають можливість збільшувати капітал за рахунок безконтрольних вливань з боку держави. Через непослідовну валютну політику і непродуману імплементацію міжнародних та європейських стандартів, в банківському секторі виникла ситуація, коли банки майже щодня закриваються, а населення зовсім перестало їм довіряти.

Відсутність постійного діалогу між НБУ і банками призводить до того, що інвестори не розуміють архітектуру і бізнес-модель майбутнього банківської системи і, відповідно, не поспішають вкладати свої гроші в цей сектор. Більше того, іноді складається враження, що до кінця 2015 року в Україні залишаться тільки державні та іноземні банки.

Бюджетний дефіцит України став некерованием через шкоду, завдану країні зовнішньою агресією, та наступне погіршення ситуації в економіці.

Державні фінанси та Державний бюджет займають особливе місце в структурі фінансів України і саме їй стан визначає особливість фінансової ситуації в країні. Фінансові кризи, як правило, призводять до дисбалансу, рецесії, дефолту, обвалу фондових ринків та політичної напруженості у фінансово-господарському житті, спричиняють банківську паніку серед вкладників, зростання відсоткових ставок, а отже, й ризиків інвесторів. А найголовніше – вони характеризуються крахом багатьох інститутів, адже порушують рівновагу всієї фінансово-кредитної системи (табл. 2).

Отже можна погодитися з думкою В. Берегового, що важливим напрямом державних капіталовкладень в умовах кризи є формування розгалуженої та високоякісної інфраструктури, яка створює належні умови для роботи бізнесу і забезпечення життєдіяльності населення. Інвестиції в інфраструктуру знижують витрати на ведення підприємницької діяльності і активізують економічну діяльність в країні [8, с. 27].

А. Чухно зазначає, що криза – це складне суспільно-економічне явище, в якому поєднуються матеріально-технологічні та соціально-економічні аспекти. Вчений наголошує, що це перша криза нової, інформаційної, постіндустріальної епохи, до якої перейшли розвинуті країни [9, с. 5].

Таблиця 2*

Наслідки фінансових криз помітні у сфері державної фінансової системи країни

Поняття	Наслідки
Криза державних фінансів	Різде падіння величини золотовалютних резервів і державних стабілізаційних фондів;
Криза державних фінансів	Виникнення дефіциту чи загострення при внесеною кризою дефіциті бюджету;
Криза державних фінансів	Швидке скорочення збирання податків;
Криза державних фінансів	Некероване нарощування внутрішнього державного боргу;
Криза державних фінансів	Зниження бюджетного фінансування державних витрат.

О. Барановський вважає, що «криза – це багатоаспектна категорія, система поглядів на економічну сутність якої перебуває у стані розвитку». При цьому «різноманітність причин та величезні масштаби втрат дають підстави класифікувати кризи як складне багатофакторне явище, яке вимагає системного підходу до його аналізу та попередження» [10, с. 3–4].

Цілком очевидно, що криза в Україні обумовлена дією низки зовнішніх і внутрішніх факторів, до яких економіка виявилась неготовою. Це пов'язано з незавершеністю окремих важливих процесів ринкової трансформації, вузькістю внутрішнього ринку, надмірною залежністю від зовнішньої кон'юнктури, низьким рівнем економічного суверенітету в умовах прискорених темпів монетизації та рівня доларизації, випереджаючим зростанням фінансового сектора у відриві від реального, а також недосконалою структурою економіки та її надмірною енергоємністю. Високі темпи зростання української економіки протягом тривалого періоду утримувалися за рахунок надходжень із-за кордону.

Отже, українська економіка потрапила у залежність від чистого припливу капіталу. Таким чином, разом зі стрімким зростанням обсягу зовнішнього боргу економіка України почала розвиватися за споживчо-борговою моделлю. Іноземні позики використовувалися на споживчому ринку, а не інвестувалися в економіку.

Сьогодні однією з найактуальніших проблем України є проблема оздоровлення і стабілізації фінансової системи України.

Метою стабілізації фінансової системи є:

1. Створити певні передумови структурної перебудови економіки.
2. Відновлення інвестиційного іміджу країни.
3. Відновлення фінансового ринку України та його інститутів.

Особливо гострою залишається ситуація з реальним збалансуванням Державного бюджету України. Інші дефіцити бюджету встановлено на максимально можливій позиці, її потрібно знижувати.

Для цього потрібні радикальні заходи щодо розширення бази оподаткування шляхом виведення значної частки економіки з «тіні». Водночас слід шукати шляхи більш економного та раціонального використання бюджетних асигнувань. Головне полягає в тому, щоб звести витрати до такого рівня, який здатна витримати держава.

Якщо Україна хоче досягти реального економічного зростання і стабілізувати життєвий рівень необхідно забезпечити дальше зниження темпів інфляції. У зв'язку з цим чи не найскладнішим завданням є органічне поєднання фінансової та грошової стабілізації. Йдеться про утвердження фінансової стабілізації в широкому розумінні, що передбачає, насамперед, зміцнення підприємств та організацій, домашніх господарств з одночасним зниженням інфляції, зменшенням дефіциту бюджету, подоланням платіжної кризи, дефіциту платіжного балансу, поліпшенням розрахунків за внутрішніми та зовнішніми боргами.

Підсумовуючи наведене вище слід зазначити, що особливо гостро фінансово-економічна криза вплинула на грошово-кредитну, фіскальну та соціальну сфери. При цьому діяльність державних органів влади щодо подолання наслідків кризи не є достатньою, своєчасною і не може привести до стабілізації та покращення ситуації в економіці. Отже, в Україні актуальним залишається завдання визначення пріоритетних термінових заходів антикризового спрямування, а також напрямів, завдань та інструментів реалізації антикризової політики України.

1. Barton L. (1993) Crisis in organizations: Managing and Communicating in the Heat of Chaos / L. Barton. – Cincinnati, Ohio: South-Western. – P. 2.
2. Василенко В. О. Антикризове управління підприємством: Навч. посібник. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 507 с.
3. Балдин К. В. Антикризисное управление: макро- и микроуровень : Учеб. пособие. – 2-е изд. / К. В. Балдин, В. С. Зверев, В. С. Рокосув. – М. : Издательско-торговая корпорация «Дашко и Ко», 2007. – 280 с.
4. Чернявський А. Д. Антикризове управління підприємством : Навч. посібник / А. Д. Чернявський. – К.: МАУП, 2006. – 256 с.
5. Бурий С. А. Антикризове управління та управлінські рішення – проблеми підприємств малого бізнесу: Монографія / С. А. Бурий, Д. С. Мацеха. – Хмельницький: ТОВ «Триада-М», 2006. – 93 с.
6. Іванюта С. М. Антикризове управління: Навч. посібник / С. М. Іванюта. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 288 с.
7. **Мойсеєнко О. В.** Фінансова криза очима українських фінансистів: 10 тез про поточний стан справ, озвучених на парламентських слуханнях / О. В. Мойсеєнко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://forbes.ua/ua/nation/1389006-finansova-kriza-ochima-ukrayinskih-finansistiv>
8. Береговий В. Фінансово-економічна криза в Україні та шляхи її подолання / В. Береговий // Бухгалтерія в сільському господарстві. – 2010. – № 9. – С. 25–28.
9. Чухно А. Сучасна фінансово-економічна криза: природа, шляхи і методи її подолання / А. Чухно // Економіка України. – 2010. – № 1. – С. 4–19.
10. Барановський О. І. Сутність і різновиди фінансових криз / О. І. Барановський // Фінанси України. – 2009. – № 5. – С. 3–20.